

Research Paper

A comparative analysis of decorative elements and the reflection of cultural contexts in the works of Majid Mehregan and Khadim Ali

Atefeh Garousi¹, Mahnaz Shayestehfar^{2*}, Alireza Mehdizadeh³

1. PH. D student of Islamic art, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

2. Associate professor, Department of Islamic Art, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

3. Associate professor, Department of Painting, Faculty of Art, Shahid Bahonar University, Kerman, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.144043.1769>

Received: July 9, 2025

Accepted: September 25, 2025

Available Online: March 21, 2026

Keywords: Decorative elements, contemporary painting, culture, Majid Mehregan, Khadem Ali

Abstract

In the contemporary era, the return to visual traditions in the visual arts does not mean mere imitation, but rather a kind of creative and critical reinterpretation of the past. One of the important areas of this reinterpretation is the field of contemporary painting, in which decorative elements in contemporary art have multi-layered, conceptual, and even critical functions. Majid Mehregan and Khadem Ali, contemporary Iranian and Afghan painters, are among the artists who have both recreated traditional decorative elements in a different and personal way in the form of modern painting. The purpose of this research, which was conducted in a descriptive-analytical manner and information was collected through library resources and reliable websites, is to conduct a comparative analysis of the works of these two painters in order to understand the developments in the works of contemporary painting in the field of decorative elements, which also identifies and analyzes the reflection of cultural and semantic backgrounds in their works. This research seeks to answer the question of what similarities and differences exist in the structure and meaning of decorative elements in the works of these two artists? And how are cultural elements reflected in their works? The results show that while Mehregan faithfully represents traditions with a tendency towards mystical and miniature forms, Khadem Ali, with a conceptual and political perspective, uses decorations as a modern expressive tool. Many decorative elements are used in the works of both artists in the same and similar way in terms of structure.

Garousi, A., shayestehfar, M., Mehdizadeh, A. (2026). A comparative analysis of decorative elements and the reflection of cultural contexts in the works of Majid Mehregan and Khadim Ali. *Sociology of Culture and Art*, 8 (1), 1-14.

Corresponding author: Mahnaz Shayestehfar

Address: Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

Email: shayesteh@modares.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction

In the contemporary era, the return to visual traditions in the visual arts does not mean mere imitation, but rather a kind of creative and critical reinterpretation of the past. One of the important areas of this reinterpretation is the field of contemporary painting, in which decorative elements in contemporary art have multi-layered, conceptual, and even critical functions. Majid Mehregan and Khadem Ali, contemporary Iranian and Afghan painters, are among the artists who have both recreated traditional decorative elements in a different and personal way in the form of modern painting. The purpose of this research, which was conducted in a descriptive-analytical manner and information was collected through library resources and reliable websites, is to conduct a comparative analysis of the works of these two painters in order to understand the developments in the works of contemporary painting in the field of decorative elements, which also identifies and analyzes the reflection of cultural and semantic backgrounds in their works. This research seeks to answer the question of what similarities and differences exist in the structure and meaning of decorative elements in the works of these two artists? And how are cultural elements reflected in their works?

2- Methods

This research was conducted in a descriptive-analytical manner with a qualitative approach. Qualitative content analysis here means a systematic study of images to discover cultural-social concepts and implications. For the research, four works by each artist were selected in a purposeful manner. Information was collected through library resources and reputable websites. Each image was examined and interpreted according to the seven decorative principles of Iranian art, and finally the works belonging to the two artists were compared with each other. Given that one of the goals of this research is to achieve similarities and differences between the works of the artists, a comparative approach could be appropriate for this research.

3- Findings

The results show that while Mehregan faithfully represents traditions with a tendency towards mystical and miniature forms, Khadem Ali, with a conceptual and political perspective, uses decorations as a modern expressive tool. Many decorative elements are used in the works of both artists in the same and similar way in terms of structure. At first glance, both artists work within the framework of the Iranian painting tradition; but a closer analysis shows that they have chosen two different and even contradictory paths from this tradition. In the works of both, decoration is not only

a means of beautification, but also a powerful expressive language to represent their specific worldview. It can also be concluded that the politics and cultures existing in the lands of each of these artists have caused differences in the meaning of their works. The constant wars and the troubled situation of the land of Afghanistan have certainly not been without an impact on the type of representation of elements in the works of Khadem Ali. Khadem Ali transforms the painting tradition into a tool for expressing violence, discrimination, migration, cultural and historical destruction. In his view, decorative elements act in contrast to the bitter themes of the work; as if covering a wound with gold. This contrast leads to a deep metaphorical expression. For example, in Khadem Ali's *The Birth of a Demon*, he continues to use an element such as a cloud to show violence, because alongside this element, he has also used strong colors and images of demons and spears, etc. Majid Mehregan, on the other hand, not only recreates the tradition of painting, but also uses it to enhance Iranian spirituality, mysticism, harmony, and wisdom. In his works, decoration and theme are loyal and complementary to each other. Decoration in Khadem Ali's works creates a complex narrative structure that is often layered, intertwined, and dark. The use of Islamic motifs, mythical animals, etc. in violent contexts leads to an emotional and cognitive conflict. In Mehregan's works, the decorative structure is completely at the service of the content. Everything is in perfect balance and harmony, and the decorations are smoothly integrated into the sacred or mythical atmosphere of the work. For example, in his work titled "Terror," although the painting is of an epic battle, Mehregan has softened the space by using flower, bush, and cloud motifs in all the empty spaces of the image and filling other elements, such as clothing, with Khatai and Islamic motifs. The colors, lines, and shapes in his works are directed toward peace, transcendence, and insight. Thus, although both artists move within a common framework of Iranian pictorial tradition, their perspective on decorative elements, their function, and their message are very different.

4- Discussion & Conclusion

It should be acknowledged that both artists have used most of the seven decorations expressed in traditional painting, including Islamic motifs and illumination, flowers and plants, cloud patterns, geometric motifs, animal motifs, and calligraphy in their works, and there is a slight difference in the appearance of these elements. The only element that is not used in Mehregan's works but is used by Khadem Ali is calligraphy. The extent to which these elements are used is also another difference in the works of these artists. It can be said that elements

A comparative analysis of decorative elements and the reflection of cultural contexts in the works of Majid Mehregan and Khadim Ali

such as clouds, flowers, and plants are more visible in Mehregan's works than in Khadem Ali's works. However, other elements are almost equally visible in the paintings of the artists. In terms of color, it can also be said that Mehregan often used green, orange, or blue and gold colors in his works, which are a kind of representation of light and darkness, passion and peace. In Islamic mysticism, these colors often represent divine light, sky, and nature, and express faith, holiness, and connection with the gods. In contrast, Khadem Ali used gold, black, and red colors extensively, which represent violence, conflict, and protest. As a color, black is both a sign of the last stage of the journey and path, and in mythology, in many cases it symbolizes filth and the forces of evil, demons, demons, and magic, as black is used to show the filth of mythological creatures. Red is also used to show will, victory, and... in many paintings.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions

The authors declared equal participation in writing the article.

7- Conflict of Interests

This research does not conflict with personal or organizational interests.

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

عاطفه گروسی^۱، مهناز شایسته‌فر^{۲*}، علیرضا مهدی‌زاده^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه هنراسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه هنراسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. دانشیار، گروه نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.144043.1769>

چکیده

در دوران معاصر، بازگشت به سنت‌های تصویری در هنرهای تجسمی، نه به معنای تقلید صرف، بلکه نوعی بازخوانی خلاقانه و انتقادی از گذشته است. یکی از عرصه‌های مهم این بازخوانی، حوزه نگارگری معاصر است که در این میان، عناصر تزئینی در هنر معاصر دارای کارکردهای چندلایه، مفهومی و حتی انتقادی شده‌اند. مجید مهرگان و خادم علی نگارگران معاصر ایرانی و افغانی از جمله هنرمندانی هستند که هر دو در قالب نگارگری نوین، عناصر تزئینی سنتی که شامل اسلیمی، ختایی، ابر، نیلوفر، فرنگی، نقوش هندسی و نقوش جانوری می‌باشد را به شیوه‌ای متفاوت و شخصی بازآفرینی کرده‌اند. هدف از این پژوهش که به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام یافته و اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و سایت‌های معتبر جمع‌آوری گشته، تحلیل تطبیقی آثار این دو نگارگر جهت شناخت تحولات صورت گرفته در آثار نگارگری معاصر در زمینه عناصر تزئینی است که در خلال این عناصر، بازتاب زمینه‌های فرهنگی و معنایی را نیز در آثار ایشان شناسایی و تحلیل می‌کند. این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که چه وجه اشتراک و افتراقی در ساختار و مفهوم عناصر تزئینی در آثار این دو هنرمند وجود دارد؟ و عناصر فرهنگی چگونه در آثار آن‌ها بازتاب یافته است؟ نتایج نشان می‌دهد در حالی که مهرگان به بازنمایی وفادارانه سنت‌ها با گرایش به فرم‌های عرفانی و مینیاتوری می‌پردازد، خادم علی با نگاه مفهومی و سیاسی، از تزئینات به‌مثابه ابزار بیانی مدرن بهره می‌برد. بسیاری از عناصر تزئینی در آثار هر دو هنرمند به صورت یکسان و مشابه از لحاظ ساختاری استفاده شده، در حالی که هدف هر کدام از هنرمندان برای بکارگیری این عناصر به لحاظ مفهومی متفاوت است.

تاریخ دریافت: ۱۸ تیر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۳ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۱ فروردین ۱۴۰۵

واژه‌های کلیدی: عناصر تزئینی، نگارگری

معاصر، فرهنگ، مجید مهرگان، خادم علی.

استناد: گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری

مجید مهرگان و خادم علی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۴.

* نویسنده مسئول: مهناز شایسته‌فر

نشانی: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

پست الکترونیکی: shayesteh@modares.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

سرزمین ایران علاوه بر مرزهای جغرافیایی دارای مرزهای فرهنگی نیز می‌باشد که حوزه تمدن، فرهنگ و تاریخ ایران نامیده می‌شود. این حوزه که با عنوان آسیای مرکزی و نیز ایران فرهنگی شناخته می‌شود همواره مورد توجه پژوهشگران و اندیشمندان بوده و به لحاظ جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای کشورهای بزرگ جهان به‌ویژه ایران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. ایران و کشورهای آسیای مرکزی از جمله سرزمین‌های افغانستان، باتوجه به مرزهای جغرافیایی یکسانی که در گذشته داشته‌اند، از فرهنگ، هنر و ادبیات یکسانی برخوردار بوده و هستند (خدایار، ۱۳۹۱: ۲۸). از جمله هنرهایی که می‌توان تأثیر بسزای ایران بر سرزمین افغانستان را مشاهده نمود، نگارگری می‌باشد. نگارگری معاصر همچون بسیاری از هنرهای دیگر، وام‌دار میراث عظیم هنر پیشین خود است. هنر نگارگری ایران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین تجلیات هنرهای دیداری، همواره تأثیرات بسیاری را بر هنر نگارگری سایر سرزمین‌ها گذاشته است. نگارگری سرزمین‌های مجاور ایران با تأثیراتی که از نگارگری این سرزمین گرفته‌اند، در نهایت به مکتبی مستقل از نگارگری ایران تبدیل شده‌اند. در گذر زمان باتوجه به تغییراتی که در فرهنگ و سیاست ایران به وجود آمد، نگارگری ایران نیز دچار تحولاتی گشته و مراکز آموزشی همچون مدرسه صنایع قدیمه جهت آموزش نگارگری معاصر تأسیس شده و هنرمندان جدیدی روی کار آمدند (روشناس، ۱۳۹۵: ۶۹). در دوران معاصر با وجود اینکه هنرمندان دیگر سرزمین‌های مذکور نیز به سبک و بیان شخصی خود دست یافته‌اند و به نوآوری‌های مضمونی و محتوایی مطابق با عصر خویش دست زده‌اند، اما همچنان تأثیر نگارگری ایران را می‌توان در جزئیات و عناصر تزئینی آثار این هنرمندان مشاهده کرد. در دوران معاصر، بازخوانی سنت‌های بصری به یکی از مسیرهای مهم در هنرهای تجسمی بدل شده است. نگارگران امروزی با الهام از فرم‌ها و زبان تصویری سنتی، مفاهیمی نوین و معاصر را بیان می‌کنند. یکی از عناصر بنیادین در این بازآفرینی، تزئینات هستند؛ عناصری که در نگارگری کلاسیک بیشتر کاربرد زیباشناختی، ساختاری یا عرفانی داشتند، اما در هنر معاصر دچار تغییر کارکرد شده‌اند و معانی و پیام‌های جدیدی را حمل می‌کنند. در دوران معاصر، هنرمندان زیادی با رجوع به سنت‌های نگارگری، تلاش کرده‌اند تا این هنر را بازتعریف کنند. در این میان، مجید مهرگان و خادم علی دو هنرمند شاخص هستند که با دو رویکرد متفاوت اما در بستری مشابه، به بازآفرینی زبان تصویری نگارگری پرداخته‌اند. با این حال، یکی از جنبه‌های قابل توجه و متمایز در آثار هر دو هنرمند، کاربرد عناصر تزئینی و شیوه برخورد آن‌ها با آرایه‌های بصری برگرفته از سنت نگارگری است؛ عناصری که نه تنها در سطح زیبایی‌شناسانه، بلکه در معناپردازی، ساختار بصری و رمزگذاری مفاهیم فرهنگی نقش بنیادین ایفا می‌کنند. مجید مهرگان، هنرمند ایرانی، از تزئینات سنتی برای بیان تجربه‌های شخصی، حافظه تاریخی و گاه نقد اجتماعی استفاده می‌کند. در مقابل، خادم علی، هنرمند افغان‌تبار، عناصر تزئینی را به ابزاری برای بیان تجربه‌های خشونت، سرکوب، تبعیض قومی و بازنمایی بحران‌های هویتی قوم هزاره تبدیل کرده است. و در این مسیر، از فرم‌های آرایه‌ای سنتی همچون تذهیب، اسلیمی و هندسه اسلامی بهره می‌برد.

این پژوهش درصدد آن است تا با رویکردی تطبیقی به تحلیل عناصر تزئینی در آثار این دو هنرمند بپردازد و از خلال این تحلیل، به تفاوت‌ها و اشتراکات آن‌ها در رویکرد به فرهنگ و سنت، معناپردازی و جایگاه عناصر تزئینی در ساختار کلی تصویر دست یابد. سؤال اصلی پژوهش آن است که چگونه مجید مهرگان و خادم علی، به‌مثابه دو هنرمند متأثر از سنت نگارگری، از عناصر تزئینی بهره برده‌اند، چه وجه تشابه و تفاوتی در ساختار و مفهوم عناصر تزئینی در آثار این دو هنرمند وجود دارد؟ با وجود اهمیت تزئین در ساختار نگارگری معاصر، به‌ویژه در آثار هنرمندان نسل جدید، تحلیل‌های نظری و تطبیقی کافی در مورد دگرگونی‌های معنایی و کاربردی این عناصر صورت نگرفته است. این خلأ در جایی بیشتر آشکار می‌شود که هنرمندان با پیشینه‌های فرهنگی و جغرافیایی مختلف، از زبان بصری مشابهی استفاده می‌کنند، اما چنان که به نظر می‌رسد به نتایج مفهومی متفاوتی می‌رسند. اهمیت این تحقیق در آن است که از رهگذر تحلیل تطبیقی، به شناخت دقیق‌تر از روندهای معاصر نگارگری، نحوه بازتولید سنت در بسترهای فرهنگی و جغرافیایی متفاوت، و نیز ظرفیت‌های معنایی عناصر تزئینی در هنر امروز می‌پردازد.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

مهم‌ترین اثری که به اصول هفتگانه تزئینی هنر نگارگری پرداخته کتاب منظوم *قانون‌الصور* سروده صادقی‌بیک است که در سال ۱۰۰۷ ه.ق تألیف گردیده و رساله‌ای شامل دو بخش کلی است: بخش نخست شامل آداب تربیتی و معنوی نگارگران و بخش دوم، شامل مباحثی پیرامون فن و مهارت نگارگری که در این بخش اصول هفتگانه تزئینی هنر نگارگری بیان شده است. یعقوب آژند (۱۳۹۳) در اثر خود با عنوان *هفت اصل تزئینی هنر/ایران*، اصول هفتگانه نقاشی ایرانی را به تفکیک مورد بررسی قرار می‌دهد. مباحث ارائه شده در این کتاب بیانگر اصول معین و مشخص به کار گرفته شده در مبانی تصویری هنرهای سنتی ایران و به تعبیری هنراسلامی است که ساختاری جدایی‌ناپذیر از آن به حساب می‌آید. زهره طاهر و هاشم حسینی (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی تطبیقی کاربرد هفت اصل تزئینی هنر نگارگری ایران در نگاره‌های هفت اورنگ ابراهیم میرزا» به توصیف مختصری از هفت اصل تزئینی نگارگری پرداخته شده و سپس توضیح داده است که در نگاره‌های هفت اورنگ کدام تزئینات بیشتر به کار رفته است. در ارتباط با مطالعه آثار هنرمندان مذکور در عنوان این پژوهش، مقالات بسیار محدودی را می‌توان نام برد که از آن جمله نگار متقی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل آثار نگارگری مجید مهرگان (نگاره‌های ارعاب، وارثان ولایت) براساس مولفه‌های نظریه‌های گشتالت» به تحلیل عناصر بصری نگاره‌های مهرگان پرداخته و بدین نتیجه دست یافته که اصول نظریه گشتالت با عناصر نگاره‌های مذکور همخوانی دارد و این اصول زیبایی و پویایی نگاره‌ها را بیشتر کرده است. در کتب و مقالاتی که ذکر شد، صرفاً به اصول تزئینی نگارگری اشاره شده و در مقاله دیگری به آثار مجید مهرگان از منظر رویکرد دیگری (نظریه گشتالت) نگاه شده است. باتوجه به اینکه در این پژوهش عناصر تزئینی آثار دو هنرمند معاصر که کمتر به آن‌ها پرداخته شده با رویکرد تطبیقی مورد مطالعه قرار گرفته، از سایر مطالعات متمایز می‌گردد.

۲-۲: ملاحظات نظری

در نقاشی معاصر ایران، شروع حرکت‌های سنت‌شکن را می‌توان با فعالیت‌های استاد کمال‌الملک که به عنوان یک نقاش واقع‌گرا و طبیعت‌پرداز توانست در طول دو دهه به پرورش هنرمندانی ماهر در این شیوه بپردازد، بررسی نمود. اقتضات معاصر بودن نگارگری، در این دوره برجسته شد. در نسبت سنت و بدعت، فعالیت نقاشان متأثر از نگارگری، برجسته و بر اهمیت این هنر به‌مثابه گنجینه پربها و نیز ضرورت به‌کارگیری اصول درست هنرهای اسلامی برای حفظ و صیانت و درعین‌حال نوآوردن آن تأکید گردید (کاشفی، ۱۳۶۵: ۸۸). در اوایل دهه چهل بسیاری از هنرمندان دغدغه یافتن هویت مستقل در عین نوگرایی بودند که در راستای آن جنبش هنری موسوم به به سقاخانه شکل گرفت. از جمله هنرمندانی که احیاگر مینیاتور ایرانی می‌باشد و نگارگری سنتی را در قالب تکنیک‌های مدرن ادامه داد، هادی تجویدی را می‌توان نام برد (افتخاری، ۱۳۸۱: ۳-۵). عنصر تزئینی در معنای عام به هر جزء بصری گفته می‌شود که به‌منظور افزایش زیبایی، ایجاد نظم بصری یا تقویت معنا در ساختار کلی اثر هنری به‌کار می‌رود. در نگارگری ایرانی، تزئینات نه‌فقط زینت‌بخش تصویر، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از ساختار معنایی و بیانی اثر هستند. اصول هفتگانه تزئینی هنر سنتی ایران، اصولی بنیادی و ضروری در هنر نگارگری، در عصر ساختار مبانی هنرهای منقوش ایران، خصوصاً صفوی بوده است. اصول تزئین در این دوره بیانی منظم و مدون به خود گرفت و به ویژه در مکتب تبریز و قزوین، با قواعد و قوانین منسجم و محکم پیگیری و در بعضی از رسایل و دیباچه‌ها صورت‌بندی شد. این قواعد در قطعات خطاطی و نقاشی و طراحی مرقعات با وجوه همبسته و چشمگیر ظاهر گردید (آژند، ۱۳۹۳: ۳۹). اصول هفتگانه تزئین عبارتند از: اسلیمی، ختایی، فرنگی، نیلوفر، ابر، واق (که در این پژوهش نقوش جانوری جایگزین واق گشته است)، گره چینی (معادل نقوش هندسی در این پژوهش). علاوه بر این هفت اصل تزئینی، خط و کتیبه‌نگاری و رنگ را نیز می‌توان جزو عناصر تزئینی در نگارگری دانست. بررسی کاربرد اصول مضبوط که شالوده هنرهای ایران بدان استوار بوده و برخاسته از اندیشه اسلامی است در هنر نگارگری زوایای بیشتری از این هنر در دوره معاصر را آشکار می‌نماید.

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید

مهرگان و خادم علی. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۴

اصول تزئینی هنر منقوش ایران تقریباً در تمام هنرها کاربرد داشته و سرشار از تکرار بی‌پایان و حرکتی مدام از وحدت به کثرت و از کثرت به وحدت است (شادقزوینی، ۱۳۹۳: ۴۳). چرا که صور و نقوش هرچه متعین و طبیعی باشند بیشتر به کثرت می‌روند و دیگر حالت وحدانی را از دست داده و موجب ماندن ناظری می‌شوند که به آن نگاه می‌کند. به عبارتی دیگر، نقوشی که با تشخیص هرچه بیشتر به ظهور و مرتبه ظاهر و تشبیه می‌آیند آدمی را از تنزیه و باطن روحانی دور می‌کنند (مددپور، ۱۳۸۶: ۳۷۸). از این‌رو عناصر تزئینی در نگارگری جایگاه ویژه‌ای را برای رسیدن به وحدت باطنی و یا حتی دیداری به خود اختصاص می‌دهد. برای نخستین بار احمد موسی این اصول را تدوین کرده و به کار بسته است (آژند، ۱۳۹۳: ۳۳).

۱- اسلیمی: منسوب به اسلیم، برگرفته از واژه اسلام است. اسلیمی نمایش تجریدی درخت زندگی است که تمام منحنی‌های آن جهت به درون و به بیرون دارند که نشانی از جاودانگی است (همان: ۹۰). اسلیمی از ایده ساقه‌های برگ‌دار شکل پذیرفت اما در عین آنکه مانند شاخه‌ها حرکت یافت نهایتاً به سوی انحنای موج‌های غیرمتعارف از شکل مارپیچ بازگشت. واژه‌های اسلیمی یا اسلامی اشکال توریقی و گل و بته تقریباً مترادف یکدیگر در نظر گرفته می‌شوند و اسلیمی را به صورت اسلمی، ازلیمی و سلمی نیز می‌نویسد (اسدی، ۱۳۷۸: ۵۱۵).

۲- ختایی: تذهیب یا ختایی یادگاری از نفوذ هنر چین در ایران پس از حمله مغول و از اسم طایفه «ختا» یا «قراختا» گرفته شده است. طرح ختایی را مشتمل بر نقش گل‌ها و ساقه و برگ‌هایی می‌دانند که نمونه آن‌ها در طبیعت نیست لیکن باظرافت و نازکی در لابه‌لای نقوش اسلیمی در حرکت هستند و نقوش پیچ در پیچ گل و بوته دارند (آژند، ۱۳۸۸: ۱۹). هنرمند نقوش ختایی را بیشتر برای ایجاد نظم و وحدت میان اجزاء اثر به کار می‌گرفته و حکم بافت را برای اثر داشته است.

۳- فرنگی: اصل فرنگی در قلمرو نقشمایه‌های تزئینی شامل شماری از نقوش گلدان، گل‌ها و گیاهان بود که پیشتر در تزئینات بیزانسی به کار می‌رفته است. فرنگی‌سازی «اصطلاحی هنری است که به الگوبرداری ناقص از نقاشی اروپایی گفته می‌شود. این شیوه الگوبرداری فارغ از دید ژرف‌نگرایانه است، به طوری که به صورت سطحی از شیوه نقشمایه‌های اروپایی تقلید می‌شود». گل‌فرنگ‌ها از لحاظ کاربرد گل‌ها به طور طبیعی از هنر غرب مایه گرفته‌اند و از لحاظ شکل و فرم ظاهری با گل‌های ختایی و سنتی تفاوت دارند (پاکباز، ۱۳۷۸: ۳۷۱).

۴- نیلوفر: نقشمایه‌ای است که از سده هشتم هجری در تزئینات مورد استفاده قرار می‌گرفته و از سده یازدهم هجری و در مکتب اصفهان عنوان «گل شاه عباسی» به خود گرفته است.

۵- ابر: این نقش منشأ چینی دارد و در زبان چینی بدان «چی» گفته می‌شد و از سده هفتم هجری به بعد، با ورود مغولان به ایران به فراوانی در آثار سفالی و نگارگری ظاهر می‌شود. این شکل از ابر را به اشتباه اسلیمی ماری خوانده‌اند؛ درحالی که یکی از اشکال زیبای قلم ابر بوده است (آژند، ۱۳۹۳: ۱۵۶-۱۰۳).

۶- نقش جانوری: براساس شواهد بسیار مسلم یکی از منابع اصلی نقوش جانوری ایران باستان بوده و خاصیت اصلی این شیوه به کار بردن هیكل و اجزای بدن جانوران به منظور ایجاد نقش و نگاری تزئینی آن هم به روش تخیلی و انتزاعی است (اقدسیه، ۱۳۶۴: ۷). از جمله این جانوران می‌توان به سیمرغ، طاووس، ققنوس و ... اشاره کرد.

۷- نقوش هندسی: ریشه نقوش هندسی ناشناخته است. یافته‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که فرم‌های ساده هندسی در دوران باستان وجود داشته است که آن را می‌توان به صورت تزئین سفالینه‌ها یافت. دوایر، خطوط مقطع و کوتاه منحنی و شکسته که در اثر تحول تصویری طبیعت به وجود آمده و با گذر زمان به تکامل رسیده است (آژند، ۱۳۹۳: ۱۸۲). هندسه به کار رفته در نگاره‌های ایرانی نوعی از بیان زیباشناسانه نمادین را پیش می‌کشد. جز کاربرد تزئینی این نقوش، مفاهیم دیگری نیز درون آن نهفته است که عاملی در القا و ارتقای مفاهیم روایت‌گرانه، متأثر از فضای کلی نگاره است (حسنوند و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۰۸).

۸- خط و کتیبه‌نگاری: از نظر تاریخی حضور خوشنویسی در کنار تصویر از گذشته‌های دور در سرزمین ایران وجود داشته است که در راستای تکامل ترکیب‌بندی اثر به یکدیگر کمک می‌کرده‌اند (اسکندری، ۱۳۸۸: ۹۴).

۹- رنگ: هنر نگارگری ویژگی‌های خاصی دارد که آن را از هنر غرب و شرق دور متمایز و ممتاز می‌گرداند. از جمله به‌کارگیری رنگ به‌گونه‌ای که هماهنگی‌ها و مکمل‌ها به نحوی عاشق و معشوق در کنار هم فضایی شادمانه و پر از سرور را باز می‌تابد. رنگ‌ها در هنر جنبه کیمیایی داشته و هر رنگ، دارای تمثیلی خاص و رابطه با یکی از احوالات درونی انسان است. رنگ نه از عوامل عرضی که از عناصر ذاتی اثر هنری است و به یک عبارت در دقیق‌ترین تعبیر، رنگ از جمله عناصر ظهور معنا در اثر است (کبری، ۱۹۵۷: ۱۹-۲۰).

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

جدول ۱: نمونه تصاویر عناصر تزئینی نگارگری. مأخذ: (نگارندگان).

ردیف	عنصر تزئینی	تصویر
۱	اسلمی	
۲	ختایی	
۳	اصل فرنگی	
۴	نیلوفر	
۵	ابر	
۶	نقوش جانوری	
۷	نقوش هندسی	
۸	خط و کتیبه‌نگاری	

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۴

۳- روش پژوهش

این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و با رویکرد کیفی انجام شده است. تحلیل محتوای کیفی، در اینجا به معنای بررسی نظام‌مند تصاویر برای کشف مفاهیم و دلالت‌های فرهنگی - اجتماعی است. برای انجام پژوهش ۴ اثر از هر هنرمند به شیوه هدفمند انتخاب شده‌اند. اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و نیز سایت‌های معتبر جمع‌آوری گشته است. هر نگاره با توجه به هفت اصل تزئینی هنر ایران بررسی و تفسیر شده و در نهایت آثار متعلق به دو هنرمند با یکدیگر مورد تطبیق واقع شده است. با توجه به اینکه از اهداف این پژوهش دستیابی به وجوه اشتراک و افتراق میان آثار هنرمندان است، رویکرد تطبیقی برای این تحقیق می‌تواند مناسب باشد.

۴- تحلیل یافته‌ها

- مطالعه آثار مجید مهرگان

مجید مهرگان (زاده ۱۳۲۴ در رشت) یکی از برجسته‌ترین نگارگران معاصر ایران است که با آثارش نقش مهمی در احیای هنر نگارگری ایرانی ایفا کرده است. مهرگان با الهام از اساطیر ایرانی و مفاهیم عرفانی، آثار نگارگری خلق کرده است که بیانگر درک عمیق او از هنر ایرانی است. او با بهره‌گیری از رنگ‌ها و طراحی‌های خاص خود، نگاره‌های سنتی را با بیانی نو و معاصر ارائه می‌دهد. اگرچه تحت تأثیر استادانی مانند محمود فرشچیان آموزش دیده است، اما سبک شخصی و متمایزی در نگارگری ایرانی دارد و دراماتیک‌تر و روایت‌محورتر است. برخی منتقدان هنری او را به نوعی "راوی تصویری" در هنر ایرانی می‌نامند (ماه هنر، ۱۳۸۲: ۲۲). هویت ایرانی-اسلامی، اسطوره‌های شاهنامه، عشق و سلوک عرفانی و نبرد خیر و شر از جمله موضوعاتی است که مهرگان در آثارش به آن‌ها می‌پردازد. نگاره‌های او اغلب سرشار از جزئیات پیچیده، چهره‌هایی با نگاه‌های معنادار، و رنگ‌هایی لطیف اما عمیق‌اند. نگاره ارباب (تصویر ۱) صحنه‌ای از نبرد حماسی را به تصویر می‌کشد که با الهام از داستان‌های شاهنامه خلق شده است. در این اثر، استفاده از رنگ‌های تیره و خطوط قوی، حس حرکت و تنش را به خوبی منتقل می‌کند. تحلیل‌گران هنری، این اثر را نمونه‌ای از به‌کارگیری نظریه‌های گشتالت در نگارگری ایرانی می‌دانند.

تصویر ۱: ارباب، مجید مهرگان، مأخذ: (متقی و بهادرانی، ۱۴۰۳: ۴۲).

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

یکی دیگر از آثار شاخص مهرگان اثر وارثان ولایت است که در آن، مفاهیم دینی و عرفانی با ظرافت خاصی به تصویر کشیده شده‌اند. در این نگاره، استفاده از رنگ‌های طلایی و آبی، همراه با تذهیب‌های دقیق، فضای روحانی و ملکوتی را القا می‌کند (تصویر ۲).

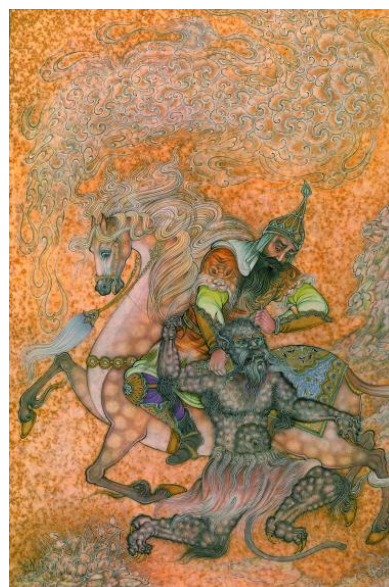

تصویر ۲: وارثان ولایت، مجید مهرگان، مأخذ: (متقی و بهادرانی، ۱۴۰۳: ۴۲).

مجید مهرگان در آثار خود، به‌ویژه در نگاره‌هایی مانند «نبرد رستم با دیو» و «نبرد شیر و اسب» (تصویر ۳ و ۴)، به بازآفرینی داستان‌های اسطوره‌ای پرداخته است. در این آثار، ترکیب‌بندی‌های پیچیده و استفاده از رنگ‌های زنده، حس حماسی و دراماتیک را به‌خوبی منتقل می‌کند.

تصویر ۴: نبرد شیر و اسب، مجید مهرگان. مأخذ: (url1).

تصویر ۳: نبرد رستم با دیو، مجید مهرگان. مأخذ: (url1).

عناصر تزئینی در آثار مجید مهرگان نه تنها جنبه زیبایی‌شناختی دارند، بلکه به‌صورت هدفمند برای تقویت مفاهیم عرفانی، نمادین و ترکیب‌بندی بصری. نیز بازتاب فرهنگ ایرانی و اسطوره‌ای به‌کار می‌روند.

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۴

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

جدول ۱: عناصر تزئینی در آثار نگارگری مجید مهرگان. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	عناصر تزئینی	توضیحات
۱	اسلیمی	نقوش اسلیمی برای «زنده نگه داشتن» زمینه استفاده شده است. این عناصر از جمله در مفهوم پیوند با طبیعت مقدس به کار گرفته شده و علاوه بر القای حرکت و تداوم برای پر کردن فضاهای خالی بدون شلوغی نیز کاربرد دارد.
۲	ختایی (تذهیب)	تذهیب نه صرفاً برای تزئین، بلکه برای هدایت نگاه بیننده به سمت عناصر اصلی استفاده شده است. گاهی نیز تذهیب‌ها خود حامل معنا هستند، مثل مفهوم نور الهی. از این نقوش در حاشیه و یا زمینه اثر بهره گرفته شده که هم سبب ایجاد تعادل بصری گشته و هم معنویت و قداست را به بیننده القا می‌کند. این نقوش ریشه در نسخه‌های خطی قرآنی و شاهنامه دارند.
۳	گل و بوته (فرنگی)	این نقوش در آثار مهرگان تقریباً پرنرنگ‌اند و به نوعی فضای کلی اثر را از خشکی و سکون درآورده‌اند و برای هماهنگی و هارمونی استفاده شده است. گل‌ها و شاخه‌ها به گونه‌ای طراحی می‌شوند که با خطوط نرم و پیوسته، چشم بیننده را در سطح نگاره حرکت دهند و نوعی ریتم بصری شاعرانه ایجاد کنند.
۴	نیلوفر	مهرگان با آوردن نیلوفر در نگاره‌هایش، گذشته از جنبه‌ی تزئینی، فضایی معنوی و تطهیرگر ایجاد می‌کند. این گل‌ها اغلب در حاشیه‌ها یا درون ترکیب به صورت تکرار شونده به کار می‌روند و یادآور پیوستگی با طبیعت و چرخه‌ی حیات‌اند.
۵	ابر	در آثار مهرگان، ابرها همچون پرده‌ای نرم و جاری، فضای تصویر را از واقعیت زمینی جدا کرده و آن را به سوی فضای قدسی و خیال می‌برند. این ابرها معمولاً با رنگ‌های ملایم (آبی، سفید و خاکستری روشن و نیز زرد) و خطوط منحنی طراحی می‌شوند تا حس تعلیق و آرامش را القا کنند. در آثار وی ابرها معمولاً اکثر فضاهای خالی را پوشش داده‌اند.
۶	موجودات اسطوره‌ای و حیوانات مقدس	مانند سیمرغ، طاووس، شیر، پرنندگان. سیمرغ به عنوان نماد معرفت و کمال، پرنندگان نیز نشانه‌های عرفانی‌اند. مهرگان این حیوانات را رمزگرا و شاعرانه ترسیم می‌کند.
۷	نقوش هندسی	اشکال هشت‌پر، شمسه، ستاره‌های متقارن. بسیار دقیق و مطابق قواعد هندسه سنتی اجرا می‌شوند، بیانگر وحدت در کثرت.
۸	خط و کتیبه‌نگاری	در آثاری که از مهرگان در این پژوهش مورد تحلیل قرار گرفته، خط و کتیبه‌نگاری استفاده نشده است.
۹	رنگ و طلایی‌کاری (زراندازی)	رنگ‌های سنتی با هارمونی کامل همچون رنگ‌های لاجوردی، فیروزه‌ای، قرمز ایرانی، زرد نخودی، طلایی. استفاده هوشمندانه از رنگ برای تعادل ترکیب‌بندی و تاکید معنایی. طلایی‌کاری به‌طور خاص برای القای نور معنوی و برجسته‌سازی عناصر مقدس استفاده می‌شود. مهرگان از این تکنیک برای ایجاد تمرکز بر روی چهره‌های مقدس یا نمادهای الهی بهره می‌برد. طلایی‌کاری در آثار او نه تنها به زیبایی اثر می‌افزاید، بلکه به انتقال مفاهیم عرفانی و دینی کمک می‌کند. بنابراین زراندوزی نشانی از عوالم قدسی و الهی است و نیز برای ایجاد تمرکز نوری در یک نقطه خاص به کار رفته است.

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۴

- مطالعه آثار خادم علی

خادم علی (متولد ۱۹۷۸) که از نژاد هزاره افغان به دنیا آمد، در کودکی عمیقاً تحت تأثیر پدر بزرگ شاهنامه‌خوانش، و نقاشی‌های مینیاتوری بود که داستان‌های شاهنامه، شعر حماسی قرن دهم را به تصویر می‌کشید. خادم علی نقاشی مینیاتور را در دانشکده ملی هنر لاهور و خوشنویسی را در دانشگاه تهران خواند. خادم علی به دلیل شرایط موجود در افغانستان بارها از کشور خود خارج و روانه سایر کشورها شده است که از جمله می‌توان به کشور ایران اشاره کرد که به گفته خود او وی در ایران با هنرمندان ایرانی آشنا شده که آثارش شامل نقاشی‌های مذهبی بوده و خادم علی نیز به او پیوسته اما با توجه به غیرقانونی بودن حضور او در ایران ناچار به ترک این کشور شده است. از این رو می‌توان گفت که خادم علی کم و بیش تحت تأثیر هنر ایرانی قرار گرفته است. آثار پیچیده این هنرمند شامل تصاویری از تاریخ، فرهنگ، سیاست، ادبیات، شعر و اساطیر برای کشف رویدادهای معاصر مانند جنگ داخلی در افغانستان و تجربیات شخصی آزار و اذیت، آوارگی و تبعیض است (url2).

یکی از نکات اصلی که در تصاویر خادم علی در طول دهه گذشته تکرار شده است، شعر حماسی دوبیتی فردوسی، نویسنده ایرانی قرن دهم، یعنی شاهنامه یا کتاب پادشاهان است که شخصیت قهرمان آن، رستم، در سال‌های اخیر به صورت سیاسی و انحرافی توسط طالبان تصاحب شده است. همانطور که پیشتر اشاره شد، پدر بزرگ علی این مجموعه گسترده از اسطوره و تاریخ فارسی (تا ظهور اسلام از طریق فتح) را در کودکی برای هنرمند خوانده است و مینیاتورهای روایی متعدد آن اولین مواجهه خادم علی با هنر بودند. بازتفسیرهای او از قهرمانان و شروان شاهنامه به وارونه‌سازی پیچیده شخصیت دیو که بارها در تصاویر او ظاهر می‌شود، گسترش می‌یابد، که در آن او خود را با هزاره و وضعیت معاصر آن‌ها یکی می‌داند (همان).

تصویر ۶: What Now My Friend، خادم علی، مأخذ: (url3).

تصویر ۵: What Now My Friend، خادم علی، مأخذ: (url3).

از طرفی تأمل در مورد فقدان و گرفتار شدن در دام فقدان، محور تحقیقات خادم علی در مورد هویت هزاره‌اش و بیان آن است. هزاره‌ها به ویژه در دو قرن گذشته قربانی نسل‌کشی، آوارگی و تبعید بوده‌اند. فقدانی که خادم علی در آثارش بیان می‌کند، برای سرزمین مادری، خانواده، حس مکان و تعلق و مالکیت فردی و جمعی تاریخ است. او اظهار داشته است که فقدان، هزاره‌ها را مجبور کرده است که «در خاطرات گذشته زندگی کنند». این حالت به یاد آوردن و بازبازی است که غنای بصری و پیچیدگی روایی تصاویر علی را تعیین می‌کند. آن‌ها دیدگاهی عمیقاً انسان‌گرایانه را در مورد تاریخ‌های طولانی و اعمال مداوم غیرانسانی ترسیم می‌کنند.

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

تصویر ۵: Birth of Demon، خادم علی، مأخذ: (url3).

تصویر ۷: What Now My Friend، خادم علی، مأخذ: (url3).

خادم علی، با بهره‌گیری از سنت‌های تصویری نگارگری فارسی-هندی و ترکیب آن با مفاهیم معاصر، سبک منحصر به فردی خلق کرده است. عناصر تزئینی در آثار او هم نقش زیبایی‌شناسانه دارند و هم لایه‌های مفهومی اثر را تقویت می‌کنند.

جدول ۲: عناصر تزئینی در آثار نگارگری خادم علی. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	عناصر تزئینی	ویژگی
۱	اسلمی	پیچ و تاب‌های نرم و متقارن با الهام از طبیعت. گل‌های خیالی و برگ‌های تجربیدی که در حاشیه یا پس‌زمینه آثار جای می‌گیرند. استفاده از رنگ طلایی یا لاجوردی برای این نقوش.
۲	ختایی (تذهیب)	استفاده از حاشیه‌های طلایی، نقطه‌چین‌های ظریف و ریزنقش‌ها برای قاب‌بندی تصویر. تقلید از آرایه‌های نسخه‌های خطی اسلامی برای خلق حس کتابت و روایت‌گری تصویری.
۳	گل و بوته (فرنگی)	گل و بوته‌ها معمولاً با زمینه‌های تیره یا صحنه‌های خشونت‌بار همراه می‌شوند. این استفاده به نوعی نقد فرهنگی هم بدل می‌شود: سنت تصویری باشکوه گذشته، حالا در بستری از تبعیض و خشونت معاصر به کار گرفته شده است.
۴	نیلوفر	گل نیلوفر گاه در میان صحنه‌هایی پر از خشونت، جنگ یا مهاجرت به تصویر کشیده می‌شود و معنای «پاکی و تعالی» در تقابل با «ویرانی و زوال» قرار می‌گیرد. این تضاد تصویری باعث می‌شود که گل نیلوفر در آثار خادم‌علی نماد مقاومت و پایداری فرهنگی در برابر نابودی تعبیر شود.
۵	ابر	ابر نماد آشوب و اضطراب است، نه آرامش و قدسیت. در برخی آثار، ابر همچون دود یا گرد و غبار جنگ و ویرانی، فضای اثر را دربرمی‌گیرد و تضادی جدی با فرم‌های ظریف تزئینی سنتی ایجاد می‌کند.
۶	موجودات اسطوره‌ای و حیوانی	در آثار خادم علی، جانوران و موجودات خیالی نه تنها به‌عنوان تزئین، به عنوان نماد نیز عمل می‌کنند. شیر: نماد قدرت، مقاومت یا سلطه؛ گاهی به عنوان محافظ یا دشمن ظاهر می‌شود. اژدها: نماد نیروهای اهریمنی یا تهدید بیرونی (اغلب استعاره‌ای از خشونت، جنگ یا ظلم). پرنده‌گان: نماد روح، آزادی، یا رستگاری. گاه در تعارض با نیروهای تاریکی و خشونت ظاهر می‌شوند.
۷	نقوش هندسی	فرم‌های پیچیده و متقارن که بیننده را به تمرکز و تفکر دعوت می‌کنند. معمولاً در پس‌زمینه یا به صورت نوارهای تزئینی ظاهر می‌شوند.
۸	خط و خوشنویسی	خوشنویسی نقش زبانی و تزئینی توأمان دارد. خط نستعلیق، شکسته نستعلیق یا کوفی: گاه به صورت نوشته‌های کاملاً خوانا و گاه به صورت نقوش تزئینی و رمزآلود. ممکن است شامل اشعار فارسی، ابیات مذهبی یا متون دینی باشد. خطوط درون‌نگار: متن‌هایی که در بدن شیر، دیو یا پرنده نوشته شده‌اند: بیانگر ترکیب بدن و زبان، ماده و معنا.
۹	رنگ	تزئین با استفاده‌ی هوشمندانه از رنگ و تکنیک نقاشی سنتی همراه است. رنگ‌های اشباع و سنتی: استفاده از رنگ‌های لاجوردی، زرین، قرمز ایرانی، سبز تیره و سیاه برای انتقال حس کهن و وقار. رنگ‌ها اغلب نمادین هستند (مثلاً سیاهی نماد مرگ یا فقدان، طلایی نماد روحانیت یا سلطنت).

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۴

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

- مقایسه تطبیقی عناصر تزئینی در آثار مهرگان و خادم علی

باتوجه به گزیده آثار متعلق به مهرگان و خادم علی می‌توان چنین اذعان نمود که هر دو هنرمند از موتیف‌های سنتی نگارگری در آثار خود بهره بسیاری برده‌اند. تزئینات در آثار مهرگان و خادم علی، گرچه ظاهراً از یک منبع سنتی مشترک سرچشمه می‌گیرند، اما در اجرا و معنا تفاوت‌های بنیادینی دارند. مهرگان در پی احیای زیبایی‌شناسی سنتی و ایجاد تجربه‌ای روحانی برای بیننده است، در حالی که خادم علی با بهره‌گیری از همان فرم‌ها، اما در بافتی انتقادی و معاصر، پیام‌هایی سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را انتقال می‌دهد. این تفاوت دیدگاه، نشان از پویایی نگارگری در دوران معاصر دارد و بر اهمیت بافت فرهنگی و اجتماعی در تفسیر هنر تاکید می‌ورزد. از نکات مشترک بین آثار مهرگان و خادم علی می‌توان به این نکته اشاره داشت که این هنرمندان گرچه از عناصر تزئینی سنتی در نگارگری استفاده کرده‌اند اما ترکیب این عناصر با فضایی مدرن شکل جدیدی به آثار ایشان بخشیده است.

جدول ۳: عناصر تزئینی در آثار مجید مهرگان و خادم علی. مأخذ: نگارندگان.

عناصر تزئینی		هنرمند	
نقوش اسلیمی و ختایی			
		مجید مهرگان	
		خادم علی	
نقش ابر			
			مجید مهرگان
		خادم علی	
نقش گل و بوته (فرنگی)			
		مجید مهرگان	
		خادم علی	

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۴

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

نقوش جانوری			
		مجید مهرگان	
			خادم علی
خط و خوشنویسی			
		مجید مهرگان	
		خادم علی	
نقوش هندسی و گره چینی			
		مجید مهرگان	
			خادم علی
نیلوفر			
		مجید مهرگان	
		خادم علی	

خادم‌علی با زبانی معاصر از سنت‌های تزئینی اسلامی-ایرانی بهره می‌گیرد، اما با رویکرد مفهومی‌تر و آزادتر. وی در آثار خود از نقوش تزئینی هندسی و گل و بوته‌های طلایی در قالبی معاصر استفاده کرده است. همچنین تذهیب سنتی را با موتیف‌های دینی و اساطیری ترکیب نموده است. در حالی که در آثار مهرگان (به‌ویژه "نبرد رستم با دیو")، تزئینات ساختارمند و پیرو نگارگری کلاسیک است. مهرگان در نگاره‌های خود به صورت مستقیم از نقوش اسلیمی و نگارگری ایرانی بهره گرفته و زینت‌های سنتی اسلامی در آثار او کاملاً مشهود می‌باشد. همچنین برخی از عناصر داخل نگاره‌ها برگرفته از نگارگری‌های شاهنامه است که موتیف‌های شکار و جنگ را شامل می‌شود.

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

خادم علی از رنگ و طلا به عنوان ابزارهای بیانی-مفهومی بهره می‌برد، در حالی که در نگاره‌های مذهبی و حماسی مثل "وارثان ولایت" و "نبرد رستم"، طلا عنصری تزئینی و نمادین است برای شکوه و قداست. در آثار خادم علی می‌توان دید که رنگ‌های طلایی و تیره حالتی رازآلود پیدا کرده‌اند و از طرفی تضادهای رنگی شدید برای نشان دادن کشمکش درونی استفاده شده است. در مقابل مهرگان از رنگ‌های مذهبی همچون قرمز، سبز و یا طلایی در لباس‌ها و یا پس‌زمینه بهره گرفته است. خادم علی گاهی از تزئین به صورت استعاری و خارج از مرکز استفاده می‌کند، بر خلاف آثار سنتی که تزئینات در محور داستان و روایت قرار دارند. ترکیب‌بندی آثار خادم علی باز و فرامدرن و یا دراماتیک است. تزئیناتی که این هنرمند در حاشیه نیز به کار می‌برد مفهومی و اغلب در هماهنگی با فضای داستانی و اسطوره‌ای هستند. ترکیب‌بندی‌های مهرگان اغلب متوازن و هم‌راستا با ساختار مرکزی هستند و یک هیبت مذهبی را القا می‌کنند. خادم علی فرهنگ را پالوده و بازآفرینی شده نشان می‌دهد، زبان بصری‌اش، مدرن است ولی با ریشه‌هایی در خوشنویسی اسلامی، نگارگری ایرانی و افسانه‌های شرقی. اما در آثار مهرگان، فرهنگ با روایت‌گری مستقیم، استفاده از نشانه‌های شناخته‌شده (مثل رستم، ذوالفقار، پرچم عاشورا، طلایی‌کاری) منتقل می‌شود و زبان تصویری شفاف، کلاسیک و ارجاعی است. عناصری همچون ابر و گل و بوته در آثار مهرگان برای تلطیف هرچه بیشتر فضا و همچنان پر کردن فضاهای خالی استفاده شده، این در صورتی است که خادم علی از این عناصر برای نشان دادن خشونت سایر اجزای تصویر استفاده نموده و بدین وسیله نوعی مقاومت و پایداری در بین این خشونت را به تصویر کشیده است. تنها عنصر تزئینی که در آثار خادم علی وجود دارد ولی مهرگان از آن استفاده ننموده خط و خوشنویسی است. این خطوط درون نگاره و در حاشیه تصویر همچون آثار نگارگری سنتی به کار رفته‌اند.

به طور کلی علاوه بر عناصر تزئینی، مفاهیم مختلف استفاده از این عناصر و ویژگی‌های ظاهری نگاره‌های این دو هنرمند را نیز در جدول زیر می‌توان خلاصه نمود:

جدول ۴: مقایسه تطبیقی آثار مجید مهرگان و خادم علی به لحاظ ویژگی‌های ظاهری. مأخذ: نگارندگان.

ویژگی	مجید مهرگان	خادم علی
نقش تزئین	تزئین ساختاری و روایت‌محور	تزئین مفهومی، ترکیب سنت با معاصر
کارکرد طلا و نقش‌ها	نماد قداست، شکوه، و عرفان دینی	استعاری، نماد تنش یا قداست درونی
ترکیب‌بندی	کلاسیک، متوازن، روایت‌محور	باز، مدرن، تنش‌زا
تأثیر سنت نگارگری	وفادار به ساختار کلاسیک صفوی/قاجاری	بازخوانی آزادانه
رویکرد به فرهنگ	ارجاعی، تثبیتی و آیینی	انتقادی، مفهومی و بازخوانانه

۵- بحث و نتیجه‌گیری

در نگاه نخست، هر دو هنرمند در چارچوب سنت نگارگری ایرانی کار می‌کنند؛ اما تحلیل دقیق‌تر نشان می‌دهد که آن‌ها از این سنت، دو مسیر متفاوت و حتی متضاد برگزیده‌اند. در آثار هر دو، تزئین تنها وسیله‌ای برای زیبایی‌بخشی نیست، بلکه زبان بیانی قدرتمند برای بازنمایی جهان‌بینی خاص آن‌هاست. می‌توان چنین نیز نتیجه گرفت که سیاست‌ها و فرهنگ‌های موجود در سرزمین هر کدام از این هنرمندان سبب تفاوت‌هایی در مفهوم آثارشان شده است. جنگ‌های مداوم و اوضاع پریشان سرزمین افغانستان قطعاً در نوع بازنمایی عناصر در آثار خادم علی بی‌تأثیر نبوده است. خادم علی سنت نگارگری را به ابزاری برای بیان خشونت، تبعیض، مهاجرت، نابودی فرهنگی و تاریخی تبدیل می‌کند. در نگاه او، عناصر تزئینی در تضاد با موضوعات تلخ اثر عمل می‌کنند؛ گویی زخمی را با طلا پوشانده باشد. این تضاد، به یک بیان استعاری عمیق منجر می‌شود. به عنوان مثال در اثر تولد

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید

مهرگان و خادم علی. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۴

یک دیو از خادم علی، وی استفاده از عنصری همچون ابر را همچنان برای نشان دادن خشونت استفاده نموده، چرا که در کنار این عنصر، رنگ‌های تند و نیز تصاویری از دیو و نیزه و... را نیز به کار برده است. مجید مهرگان در مقابل، سنت نگارگری را نه تنها بازآفرینی می‌کند بلکه از آن برای تقویت معنویت، عرفان، هماهنگی و خرد ایرانی بهره می‌برد. در آثار او، تزئین و مضمون به هم وفادار و هم‌افزا هستند. تزئین در آثار خادم علی، ساختار روایی پیچیده‌ای ایجاد می‌کند که اغلب لایه‌لایه، درهم‌تنیده و تیره است. استفاده از نقوش اسلیمی، جانوران اسطوره‌ای و... در زمینه‌های خشونت‌بار، به یک تضاد عاطفی و شناختی منجر می‌شود. در آثار مهرگان، ساختار تزئینی کاملاً در خدمت محتواست. همه‌چیز در تعادل و هارمونی کامل است و تزئینات به نرمی در فضای قدسی یا اسطوره‌ای اثر ادغام شده‌اند. مثلاً در اثر او با عنوان ارباب، با وجود آنکه نگاره متعلق به یک نبرد حماسی است اما مهرگان با استفاده از نقوش گل و بوته و ابر در تمام فضاهای خالی تصویر و پر کردن اجزای دیگری همچون البسه با نقوش ختایی و اسلیمی، این فضا را تلطیف نموده است. رنگ‌ها، خطوط و اشکال در آثار وی در جهت آرامش، تعالی و بصیرت هستند. بنابراین با آنکه هر دو هنرمند در چارچوب مشترکی از سنت تصویری ایران حرکت می‌کنند، اما نگاهشان به عناصر تزئینی، کارکرد آن‌ها، و پیامشان به شدت متفاوت است.

از طرفی در ارتباط با نحوه ساختاری بکارگیری عناصر تزئینی باید اذعان نمود که هر دو هنرمند اکثر تزئینات هفت‌گانه بیان شده در نگارگری سنتی شامل نقوش اسلیمی و تذهیب، گل و بوته، نقش ابر، نقوش هندسی، نقوش جانوری و نیز خط و خوشنویسی در آثار خود بهره جسته‌اند و تفاوت اندکی در شمایل این عناصر دیده می‌شود. تنها عنصری که در آثار مهرگان استفاده نشده ولی خادم علی از آن بهره برده است، خط و خوشنویسی می‌باشد. همچنین میزان استفاده از این عناصر نیز یکی دیگر از تفاوت‌های موجود در آثار این هنرمندان است. می‌توان گفت که عناصری مثل ابر و گل و بوته در آثار مهرگان بیشتر قابل مشاهده است تا آثار خادم علی. اما سایر عناصر تقریباً به یک اندازه در نگاره‌های هنرمندان به چشم می‌خورد. به لحاظ رنگی نیز می‌توان گفت که مهرگان اغلب از رنگ‌های سبز، نارنجی و یا آبی و طلایی در آثار خود استفاده کرده که نوعی نشان‌دهنده نور و تاریکی و شور و آرامش است. این رنگ‌ها در عرفان اسلامی اغلب نشانگر نورالهی، آسمان و طبیعت بوده و بیانگر ایمان، تقدس و ارتباط با ایزدان هستند (نصر، ۱۳۵۶: ۵۶). در مقابل خادم علی از رنگ‌های طلایی، مشکی و قرمز بهره فراوانی برده که نمایانگر خشونت، تضاد و اعتراض می‌باشد. به عنوان رنگ مشکی هم نشانه آخرین مرحله سیر و سلوک است و هم در اساطیر، در بسیاری از موارد نماد پلیدی‌ها و نیروهای شر و اهریمن و دیوان و جادو است چنانکه برای نشان دادن پلیدی موجودات اساطیری از رنگ سیاه استفاده می‌کنند. قرمز نیز برای نشان دادن اراده، پیروزی و... در بسیاری از نگاره‌ها به کار می‌رود (خوش‌نظر و رجبی، ۱۳۸۸: ۳۹-۴۰).

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

آژند، یعقوب (۱۳۹۳). هفت اصل تزئینی هنر ایران. تهران: پیکره.

آژند، یعقوب (۱۳۹۰). اصل واق در نقاشی ایران. هنرهای زیبا/ هنرهای تجسمی، ۱ (۳۸)، ۱۴-۵.

گروسی، عاطفه؛ شایسته‌فر، مهناز؛ مهدی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید

مهرگان و خادم علی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۴

تحلیل تطبیقی عناصر تزئینی و بازتاب زمینه‌های فرهنگی در آثار نگارگری مجید مهرگان و خادم علی

- آژند، یعقوب (۱۳۸۸). اصل ختایی در کتاب آرایبی ایران. نشریه نگره، ۱۰، ۱۶-۳۰.
- افتخاری، سیدمحمود (۱۳۸۱). بزرگداشت استادهادی تجویدی بنیان‌گذار مکتب مینیاتور تهران، موزه هنرهای ملی ایران. تهران: اداره کل آموزش، انتشارات و تولیدات فرهنگی.
- خوش‌نظر، رحیم و محمدعلی رجبی (۱۳۸۸). نور و رنگ در نگارگری ایرانی و معماری اسلامی. کتاب ماه هنر، ۱۲۷، ۷۰-۷۷.
- روشناس، محمدمامد (۱۳۹۵). نقاشی در ایران (از ایران چه می‌دانم). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- شادقزوینی، پریسا (۱۳۸۲). ویژگی‌های کلی هنر اسلامی در سه شاخه هنری خوشنویسی، تذهیب و نگارگری با نگاه غیب و شهود. فصلنامه مدرس هنر، ۳، ۶۱-۷۲.
- کاشفی، جلال‌الدین (۱۳۶۵). بازتاب مکاتب غربی در آثار هنرمندان ایرانی. فصلنامه هنر، ۱۲، ۶۶-۱۱۵.
- متقی، نگار و بهادرانی باغبانی، زهرا (۱۴۰۳). تحلیل مؤلفه‌های نظریه گشتالت در نگاره‌های ارباب و وارثان ولایت از آثار مجید مهرگان. نشریه فردوس هنر، ۱۰، ۳۴-۵۵.
- مددپور، محمد (۱۳۹۰). حکمت انسی و زیبایی‌شناسی عرفانی هنر اسلامی. تهران: سوره مهر.
- مهرگان، مجید (۱۳۸۲). مصاحبه با عنوان «مینیاتور، هنر زمان ما و آینده». مجله کتاب ماه هنر، ۱۳۵، ۲۰-۳۱.
- نصر، سیدحسین (۱۳۵۶). ایران پیل فیروزه. تهران: وزارت اطلاعات و جهانگردی.

References

url1: <https://artchart.net/fa/artists/majid-mehregan/artworks>

url2: <https://www.mca.com.au/collection/artists/khadim-ali/>

url3: <https://www.aicon.art/artists/khadim-ali>